

КУЛЬТУРНІ ФЕНОМЕНИ: CASE STUDY

*Михайло
Ібрагімов*

ФІЛОСОФІЯ СПОРТУ В ГЕНЕЗИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ ТА У ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕРСПЕКТИВАХ

Замість вступу

Вперше до програми XXIII Всесвітнього філософського конгресу (Греція, серпень 2013 року) було включено розгляд проблематики філософії спорту як важливого конструкту сучасного культурно-цивілізаційного прогресу. Чим зумовлений інтерес сучасної філософської думки до спорту і чим він може збагатити філософський інструментарій? Як визначають проблемне поле досліджень у царині філософії спорту? Чи існує в Україні теоретичне підґрунтя для розвитку філософії спорту і якою є доцільність філософських дискурсів для фізкультурно-спортивної науки? Відповіді на поставлені питання можуть становити перспективи філософських розвідок, наразі ж нотатково складемо їх теоретико-світоглядний абрис.

Якщо розглядати спорт як соціально значущий феномен, де відбувається інтеріоризація людиною суспільних норм буття, то в історії людства впродовж сторіч співіснували два вкрай протилежні підходи до визнання його культурологічної константи: аргументація одного з них орієнтувалась на те, щоб не визнавати за спортом його гуманістичної цінності та презентувати його як прояв цивілізаційної агресивності та морального занепаду; прихильники ж другого відкидали такий погляд і звинувачували тих, хто ганьбив спорт, у «недорозвиненості», а то й у відсутності особистісної

© М. ІБРАГІМОВ,
2014

культури. Попри суперечливі його оцінки, спорт із позицій власної самодостатності й задля ствердження своєї репутації завжди намагався відповідати критеріям загальної концепції культури, яка його ігнорувала.

Спорт у концепті ціннісно-культурологічних альтернатив

Історично спорт артикулював силу і красу здорової психосоматичної вибудови тілесного організму людини. У сучасних різнобічних вимірах буття спорту, зокрема предметності, конкретності, комунікативності, персоналістичності, фокусується здобутий суспільством попередній культурно-цивілізаційний досвід збереження та вдосконалення тілесності, який наразі актуалізує необхідність філософської смислової рефлексії його доцільності. У цьому випадку може йтися про гуманістичні цінності фізичної культури і спорту, які стають або предметом споглядання в історичному розвитку загальної культури, або об'єктом дії. Фізкультурно-спортивна діяльність має не лише цілеспрямований, а й осмислений характер, що є предметом не лише експериментальних досліджень, а й теоретичних міркувань. За останні роки в російській періодиці дедалі потужніше репрезентовані філософсько-гуманітарні дослідження, в яких розглядають смисловий та екзистенційний зміст спорту [Мазов, 2008: с. 19], здійснюють його аналіз як феномена, що утворює соціально-ціннісну систему [Лук'янов, 2008: с. 168–184], як сфери соціально-культурних послуг [Кошаев, 2006: с. 30–32], як соціокультурний феномен, що утворює політичний аспект спорту [Спирин, 2009: с. 6–9], як спеціальну галузь епістемології та соціальної екстримології [Кузнєцова, 2006: с. 34–41].

Якщо розглядати спорт з точки зору культурологічної антропології та в концепті збереження здоров'я нації та людини, то сучасний стан фізичного виховання і спорту в Україні вчені та практики констатують як критично кризовий. За даними соціологічних досліджень, це проявляється у зниженні ціннісної орієнтації людей на фізичну культуру, «щорічному зменшенні кількості молодих людей, що займаються фізичною культурою і спортом» [Круцевич, 2010: с. 471]. Українська інтелігенція стурбована прогнозованими перспективами — лише 60% сучасних 16-річних юнаків нашої країни можуть досягти пенсійного віку. Вражає і те, що кожна п'ята народжена дитина вже має тілесні патологічні порушення різного рівня, 70% школярів мають хронічні захворювання, а 80% випускників вищих навчальних закладів мають вади здоров'я. Весь педагогічний процес у школі спрямований на збільшення обсягу науково-навчальної інформації, що примушує дітей до 75% навчального часу перебувати у статичному положенні. У вільний час школярі надають перевагу не фізкультурно-спортивній руховій активності, а розвагам, сидячи за монітором, чим вкрай виснажують психорозумову енергетику. Оскільки фізичне виховання безпосередньо впливає на становлення морально-вольових якостей, то гіподинамія спричиняє со-

ціальну пасивність молоді, а кволе «комп'ютеризоване» людське тіло стає безпорадним у подоланні перешкод, які неминуче очікують на кожному етапі життя людини на її життєвому шляху. У такий спосіб формується апатична, стандартизована і маніпульована генерація, а футурологи заговорили про «відмирання спорту» (Леш Кристофер).

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує дедалі ширше проникнення у фізкультурно-спортивну галузь знань *філософсько-антропологічної проблематики*. Так, В.Барабанова, розглядаючи спорт у проекції культурологічних смислів, говорить про його «спортологічне» розгортання, відповідно до якого осмислення спорту підноситься на метафізичний або онтологічний (глибинний, філософський) рівень, на якому цей культурний феномен може бути зрозумілий як процес і спосіб виявлення меж людськовимірності у визначенні сфери людського буття [Барабанова, 2007: с. 81]. Філософсько-антропологічний аналіз сутнісних рис спортивної діяльності виявляється у взаємозумовлених її елементах як *видовищної і результативної змагальної гри*, що дає змогу трансформувати специфічні властивості «спортивного тіла» в еталонний різновид фізичної культури і, таким чином, перетворити індивідуальні тілесні, біофізичні, а також всі духовно-психічні властивості спортсмена на феномен соціально-культурного процесу.

Отже, у цьому континуумі сучасний спорт, з одного боку, є такою соціальною величиною, що не тільки не ігнорується інтелектуальною аурою суспільства, а й навпаки — визнається нею як чинник стабілізації культурної ідентичності народів. З іншого боку, сучасна фізкультурно-спортивна культура вимагає поглиблених філософських дискурсів, що дали б змогу *чітко визначити її місце та функції у загальній структурі цього досвіду*. Тому метою статті є презентація предметного поля філософії спорту на підставі реконструкції світоглядно-культурологічних засад фізкультурно-спортивної діяльності в концепті самозбереження людини.

Проблема світоглядної доцільності спорту в контексті історіософії фізичної культури

Короткий історичний екскурс може показати досить складні взаємини, які існували впродовж сторіч між міфологією, філософією, релігією, мистецтвом в їх ставленні до спорту. На своєму шляху він знає часи піднесення та занепаду, але завжди символізує нелегкі й підступні, криваві й героїчні терени незавершеності людського буття. Багатоманітність сучасних культурологічних уявлень про спорт пояснюється його історіософією як смисловою неоднозначністю епохальних інтерпретацій. Крім того, сучасний спорт вищих досягнень стає потужною бізнес-структурою і в тенденціях його комерціалізації створюються умови для криміналізації, що паплюжить яскравий міфологічний ореол творчої величі особи спортсмена. Філософія спорту має стати на заваді процесу поглинання його акулами наживи.

Міфотворчість — основа суспільної та індивідуальної свідомості й неперервний елемент історичної самосвідомості. «Будь-яка жива особа є так чи так міф» [Лосев, 1930: с. 90]. Кожна епоха має свій міф, а тому розвиток наукового знання не в змозі остаточно його спростувати, бо всі люди є її (епохи) заручниками. Як забобони, так і міфи вкорінюються у підсвідомості, вони є більш стійкими, ніж наукові постулати, а останні періодично також міфологізуються. Культурно-сміслове співвідношення міфу та науки яскраво виявляється в процесі тривалого формування фізкультурно-спортивного світогляду та відповідної йому історичної практики — соціальному суперництві, яке інколи набувало зухвалої агресивності між *атлетичними* змаганнями (прообраз сучасного спорту) та *гімнастичним* рухом (прообраз сучасного фізичного виховання). Здавна і до наших днів спорт і фізичне виховання відрізняються за своєю соціальною функцією, мають відмінності у світоглядно-аксіологічному змісті, а тому у боротьбі за здатність до виживання, налагодження, впорядкування відносин індивіда в соціумі спорт і фізичне виховання виконували різновекторні соціальні призначення: спорт містифікується із силою, а гімнастика асоціюється з красою. Стародавній спорт — це цивілізоване обрядове жертвоприношення здоров'я людей, а гімнастика є засобом опікування про гармонійність і рівномірність, природжену доцільність людського організму, його окремих частин. Хоча слід зауважити, що гімнасти були тренерами у спортсменів.

Отже, за допомогою спорту як еталонного різновиду фізичної культури, що відтворює в окремому індивідумі чи їх групі тілесний образ світу, людина як колишня його «частина» стає цілісною, а природа — її частиною. Історична тілесна людинотворчість унаслідок цього процесу символізується, міфологізується і седиментує її культурологічний смисл.

Олімпійські ігри: міфологічний образ та седиментація їхнього культурологічного смислу

Спорт міфологічний за своєю сутністю і походженням. Олімпійські ігри Стародавньої Греції заклали фундамент спортивного руху в усіх його наукових вимірах і культурологічних смислах, але їх походження пов'язане з неймовірним багатством легенд, овіяне жертвним героїзмом, неперевершеною славою і наділене безліччю чеснот. Відомо, що на тлі політичної, інтелектуальної та військової кризи, яка виникла у V сторіччі до н.е., греки почали з підозрою ставитись як до розвитку тілесної м'язової сили, так і до «книжної освіченості». Кінік Антисфен вважав, що багатство як ознака щастя і здоров'я аристократів, що не закріплювалося гімнастикою, позбавлене будь-якої цінності. Мудрість як надзвичайна ознака грека втрачала ореол святості. В популярній трагедії Еврипіда «Медея» звучить характерна для того часу патетика: «Не слід людині зі здоровим глуздом виховувати своїх дітей занадто мудрими, оскільки, крім наявного у них неробства, вони стають предметом заздрості громадян» (Еврипід, «Медея»,

294–297). Ні сила, ні мудрість не приносили греку успіху та щастя в житті. Бог, на думку жителів полісу, недоброзичливо ставиться до них за агресивність і кинув їх напризволяще, але й за тих історичних умов позбутися воївничого духу за допомоги культивування однієї зухвалої фізичної сили ще не могли. Вони почали шукати інші символи добродетності, більш яскраві атрибути єднання, що стабілізували б грецький етнос в єдине ціле.

Згідно з легендою, Іфіт, цар невеличкого полісу Еллади, на території якого знаходилась найбільша гірська вершина Олімпія, звернувся до дельфійського оракула, за беззаперечною порадою якого започаткував Олімпійські ігри, які були, на думку провісника, догідливі богам. Оливкова пальма — символ праці та олімпійський вогонь — символ життя, що були атрибутикою Панеллінських ігор, врешті-решт угамували нескінченні і жорстокі воївничі родоплемінні пристрасті. «Можна було б написати ще чимало сторінок, передаючи різні версії появи Олімпійських ігор, але всі ці версії найчастіше міфологічного походження» [Штейнбах, 1980: с. 6]. Незважаючи на те, що в наш час майже щотижня проходять чемпіонати з різних видів спорту, де встановлюють рекорди, міфологічний ореол Олімпійських ігор має магічну привабливу силу для глядачів.

Можна констатувати, що давньогрецькі Олімпійські ігри знаменувало апогей попереднього розвитку культурологічних уявлень про природну сутність людини, оскільки початково були пронизані шляхетними ідеалами миру, справедливості, доброти і краси людського життя. Хоч би які історичні перипетії супроводжували в подальшому Олімпійські ігри, незаперечним фактом залишається те, що саме вони, а не якісь інші різновиди діяльності, вирішили національну трагедію греків у формуванні їхнього етносу, вгамовуючи мирними святковими змаганнями агресивно налаштовані воївничі племена. Тут слід наголосити на тому, що спортивний рух від початку свого виникнення не обмежувався однією змагальністю чи боротьбою егоїстичних амбіцій і силових прийомів, а маніфестував ідеологію гуманізму і певною мірою був провісником сучасної глобалістики.

Але впродовж тривалого часу спорт не був визнаний філософами як соціокультурний феномен, а давньогрецькі Олімпійські ігри за всієї їхньої історичної значущості у розв'язанні проблеми становлення еллінської державності стародавні мислителі не вшановували. Дослідник історії олімпізму О.Киласов зазначає, що багато сучасників не вважали ігри Стародавньої Греції шляхетними, такими, що слугували б високим ідеалам доби. Аристотель, наприклад, закликав «вгамувати надто роздутий і нездоровий культ атлетизму», а драматург Еврипід (V сторіччя до н.е.) зазначав, що «з усіх численних гнійників у всій Елладі немає більш злостивого, ніж рід атлетів» [Киласов, 2010: с. 192].

Філософи Сократ, Сенека, Платон, Піфагор своєю увагою оточували гімнастів, які не мали публічних виступів, удосконалювали фізичні тілесні вправи і вели скромний спосіб життя. Деякі філософи критикували однобічність

фізичного виховання, яке, на їхню думку, завдавало шкоди інтелектуальному розвитку. Лікарі застерігали молодих людей від атлетизму, говорячи, що «надмірні фізичні зусилля можуть стати причиною виснаження і раннього ослаблення організму». Філософ Ксенофан ганьбив звичаї приносити олімпіонікам непомірні почесті, адже «від досягнень бігунів та тих, хто метає списи, в Олімпії не поповнюються житниці, не багатіють міста». Та й узагалі, на його думку, не потрібно «возвеличувати силу й спритність вище, ніж думку філософа» [Винничук, 1998: с. 395–396]. Змінився час і змінилися суспільні ідеали.

Спорт, як уже зазначалось, здебільшого асоціювався із силою, яка була культурологічним символом мужності стародавнього воїна, його войовничих насильницьких дій, але в наступний історичний період спрямованою вже на приборкання зловивої тваринної агресії і проектується в доброзичливі стосунки між людьми, зберігаючи природні властивості їх устремління до самовдосконалення. Започатковується процес самоідентифікації особи, що фіксується у тогочасних філософських принципах «агону» та «арете», які за сучасних умов залежно від світоглядних позицій дослідників набувають різноманітної маркованості.

Агон — породження античної цивілізації, конгломерат попередньої культури, довершена гра на рівні змагальності, адже в ранніх історичних спільнотах вона не була визнаною, відверто вираженою, оскільки родове мислення не сприймало індивідуального як уособленого «Я». Гра — це культурно-антропологічний атрибут, який відображає в тілі людини гру стихійних сил природи і стверджує її універсальну цілісність. Греки довели гру до крайнощів протистояння і вважали, що різноманітні змагання, під час яких учасники виділялися своїми досягненнями, є однією з форм улесливого ставлення до богів, антропоморфних персоналій пантеїстичної релігії, де арете сприймалось як довершеність, перевага «Я» над «Іншим». «Дух змагання, боротьби, агоністики, без якого не можна зрозуміти весь уклад життя стародавньої Еллади, знаходив виправдання вже у міфах, адже й олімпійським богам і богиням не чужими були суперництво, змагання» [Винничук, 1998: с. 397].

Арете стародавні греки сприймали як устремління до самовдосконалення, що досягається завдяки змагальності, доброзичливому суперництву індивідуальностей. У такому контексті сучасна європейська освітософія звернута до Пайдейї як останньої захисниці всього того, що залишилось від колишнього розуміння культури в піднесеній якості, бо вона вже «сприймається тягарем за сучасної доби, що стомилася від неї» [Йегер, 2001: с. 393]. Сила і краса духу та тіла в їх нерозривності червоною ниткою пронизували філософську основу Пайдейї як педагогічної системи розвитку тілесних, моральних та інтелектуальних здібностей людини. Пайдейя як грецький ідеал виховання і навчання «може для нас здобути певні життєві та прозорі абриси лише за умови розташування його в цілісному культурному (грецькому) контексті» [Сайкіна, s.a.]. Світ для греків видавався тілесним, а людина — його частиною. Тілесні вправи у греків не розглядалися як

самоціль у розвитку фізичної м'язової сили, що пізніше стало головним завданням войовничих римлян, а використовувались як шлях випробування і гартування внутрішнього світу людини. Термін «тілесне навчання» культивувався у педагогічній культурі різних народів до початку ХХ сторіччя, але зазнав чималих смислових варіацій.

Отже, спільним для атлетизму і гімнастики, сучасного спорту і фізичного виховання була їх спрямованість на розвиток культури фізичної тілесності людини і залежно від визначення місця і ролі людини в історії як суспільний ідеал та смислової цінності розглядали або спорт, або гімнастичне фізичне виховання, яке з давніх часів знаменувало тілесну й духовну єдність людини з природою, цілісність природного і духовного універсуму і мало космогонічний смисл. Тобто фізичне виховання, на відміну від спорту, має інше смислове навантаження — *коригування співрозмірності людської тілесності*, яка постійно порушується у процесі життя і відновлюється завдяки застосуванню науково виваженої методики рухової активності, що фокусується у понятті «тілесне навчання».

Культура тілесності у філософсько-релігійній експлікації цілісності людини

Тут варто зупинитись на смислових відтінках понять «фізичне виховання» та «тілесне навчання», які через різні ідеологічні нашарування почасти помилково вживають як ідентичні. Культура тілесності людини формується вихованням, соціалізацією, її «укоріненням», самоідентифікацією в процесі суспільно-історичної практики. Сформульований англійцями термін «фізична культура» пропагували за радянських часів на противагу термінові «спортизація», що мав аристократичний відтінок, оскільки спорт завжди асоціювали із заможними верствами населення, він був дороговартісним заняттям і мав дозвоільно-розважальний характер.

Термін «фізичне виховання» вперше ввів у систему наукової педагогіки наприкінці ХІХ сторіччя М.Новиков, який у народних традиціях, обрядовості свят, веселошах, ігрових забавах і танцях під музику розгледів у тілесних розвагах вроджений потяг людської істоти до єднання з природою як спосіб знаходження душевної рівноваги. Тілесна спритність яскраво демонструвала духовну енергетику людини як частину всесвітнього космічного устрою, а тому процес становлення людини як *homo sapiens* відбувається завдяки *homo ludens*. Фізичне виховання в контексті виявлення сутнісних рис людини (антропогенези) розкривало її *душетілесність* у майстерній витівці богів чи *тілодушевність* у забаганках мудрої природи. А тому тілесна вправність як устремління людини до досконалості у філософському оздобленні виглядала як самотворчість, відновлення порушеної розумом гармонії людини зі світом та із самою собою. Тілесне навчання у педагогічній практиці набуває статусу фізичного виховання, через яке у людини виявляється

здатність до самоствердження, укорінення у свідомості власної самотності та самоусвідомлення як найвеличнішого здобутку Всесвіту.

Витоки культивування співрозмірності фізичної тілесності людини із Всесвітом знаходимо у синкретичній антропоморфній культурі Стародавніх Індії та Китаю. Заняття фізичними тілесними вправами тут розглядали як різновид духовної практики, оскільки весь світ сприймали як людиноподібне, духовне явище. У ведичній культурі тілесність інтерпретовано як складову духовного, людиноподібного світу, де природа, що оточує людину, дихає, відчуває, має свій голос, розум і немовби підказує їй, як правильно і гармонійно з нею жити. Індійська йога, дзен-буддизм, китайський даосизм тощо уподібнюють фізичні вправи природним конструкціям побудови всього живого у світі — рослин і тварин. Зокрема, в Аюрведі (наука про життя) запропоновані у тілесному навчанні «поза гори» (парватасана), «поза корови» (гомутхасана), «поза змії» (джуджангасана), «поза павича» (маюрасана), «поза риби» (матсйасана), «поза лотоса» та ін. Ю. Степанюк підкреслює, що щастя і вгараздіння людини у стародавній індійській культурі залежать від впливу природних явищ на «єдність органів почуття, розуму й душі... як стан гармонійної взаємодії особистості та світу навколо неї» [Степанюк, 2008: с. 552]. Створення певної аури навколо тіла людини на початку і наприкінці виконання вправ мало духовне оздоблення, і різні філософські школи вибудовували різноманітні їх системи, завдяки яким немовби повертали у первинний стан *цілісності*. Ритуальність стала духовною оздобою тілесних вправ, що яскраво виявилось у спорті. Спортивні змагання завжди супроводжуються створенням певної духовної аури.

Наразі зробимо одне уточнення: хоч би як хизували великобританці у винайденні термінів «спорт» і «фізична культура» (К.Айзенберг), їх походження має давню історію. У творах святого Климента Римського, де йдеться про мучеників Петра і Павла, іменник «*подвижник*» буквально з грецької означає «спортсмен», «атлет», «борець» [Пономарев, s.a.]. У легенді про Будду (Сиддхартха Гаутама) йдеться про те, що першими, кого він зустрів на своєму реальному життєвому шляху, були атлети-відлюдники, які в подальшому склали основу його чернецтва. В подальшому християнство своєрідно витлумачило аскезу, пристосовуючи її до нових історичних умов як морально-ідеологічне вчення, назване «*аскетизмом*», що пропагувало зречення від земних благ, усамітнення, а то й знуцання над тілесністю. Якби зберігся первинний, істинний смисл аскетизму, то він за сучасних умов був би синонімом до терміна «спортизм». Філософ О.Соїна зауважує: «Справедливості задля слід зазначити, що за всієї значущості свого прикладного інструментарію аскеза є явищем далеко не однозначним, вкрай заплутаним і суперечливим» [Соїна, 1990: с. 9].

Спорт певною мірою стає сучасною релігією, де аскеза відіграє центральну компоненту підготовки до змагань його учасників. Український філософ В.Косяк розглядає сучасний спорт в його широкій інтерпретації,

включаючи його в естетичний та релігійний контекст [Косяк, 2002: с. 189]. На підтвердження цього він наводить думки інших авторів, зокрема М. Сарафа та Г.Горбунова, які також допускають «розуміння спорту в сучасному суспільстві (достатньо позбавленого поклоніння християнським символом), як аналогу, або ж заміника релігії» [Сараф, 1994: с. 6]. «Спорт створив новий культ із своїми кумирами і служителями; він створив нові ритуали і обряди, нові масові дійства. Тут, на острові особливого життя, свої храми, гімни, символи, пости, одяг, відмова від багатьох світських задовольень. Моляться тут на спортивний результат — на Успіх» [Горбунов, 1996: с. 16].

До проблеми сучасного визначення культурологічної сутності спорту

Сьогодні, як і раніше, у світовій літературі не вшухають дискусії щодо «духовного статусу» спорту. Зіткнення протилежних поглядів на культурологічну цінність Олімпійських ігор в епоху їх відродження уособлювалось у філософських працях, з одного боку, поглядами культуролога Й. Гейзинга, який робить три категоричних вислови, що спричинили бунт у фізкультурно-спортивному середовищі: «1) спорт у нинішньому суспільному житті посідає місце осторонь від власне культурних процесів, які відбуваються поза ним... 2) спорт є радше самостійним вираженням агональних інстинктів, ніж чинником плідного почуття солідарності... 3) хоч би яким було його значення для учасників змагань та глядачів, він залишається безплідною функцією, в якій стародавній ігровий чинник встиг відмерти» [Хейзинга, 1997: с. 186–188]. Причому «ні олімпіади, ні змагання, ні організація занять спортом в американських університетах... ні галасливо розрекламовані змагання між країнами не можуть піднести спорт до рівня діяльності, що творить стиль і культуру» [Хейзинга, 1997: с. 186, 188]. А з іншого боку, поглядами екзистенціаліста Х. Ортега-і-Гасета, який розвиває ідею «спортивно-святкового відчуття життя» та вводить поняття «спортивний сенс життя» як здатність йти на виклик долі, мужність долати всі її перешкоди, бо «життя в своєму сенсі є «спорт», а не примусова необхідність» [Ортега-і-Гасет, 1991: с. 137–152]. Спортивним сенсом життя він називає добровільне прийняття його напруження, виклику, яке за допомоги творчої активності необхідно перебудувати. Джерело виникнення спорту Х. Ортега-і-Гасет вбачає у вільній грі життєвих сил, що породжують спонтанне, антиекономічне, надмірне зусилля.

Не вгамовуються також пристрасті навколо ідеалів олімпізму. Сучасним теоретичним підґрунтям формування філософії спорту можуть бути ще недостатньо осмислені як у теорії, так і в практиці педагогіки філософські ідеї П'єра де Кубертена, ім'я якого асоціюється з відродженням Олімпійських ігор під час перебудови західноєвропейської системи освіти. П. Кубертен відродив ідеал «калокагатії» (грецьк. *kalokagathia*, від *kalos* — прекрасний та *agatos* — добрий), що у давньогрецькій філософії означало гармонію тіла та

душі, поєднання зовнішніх чеснот із внутрішніми, духовними, моральними чеснотами. «Серед усіх сил, що урухомлюють сучасний світ і збагачують людство, — писав він, — немає, на мій погляд, такої, на яку ми можемо покластися більше, ніж на спорт. Це сила, яка відповідає всім сучасним потребам» [Vialar, 1962: p. 70].

Проте деякі сучасні дослідники вважають їх уже застарілими, що не мають ніякої цінності в теперішній час, а інші — такими, що надихають нову генерацію конструктивним оптимізмом. «В сучасному олімпійському русі спортивний, виховний та освітній аспекти найтіснішим чином переплелися із соціально-філософськими, економічними та політичними реаліями, що зробило його універсальним явищем» [Олимпийский спорт, 2009:т. 1, с. 9]. Невідкладним завданням стає розв'язання соціально-педагогічної проблеми: «зробити спорт натхненням для молодих людей з тим, щоб вони усвідомили його значущість у своєму житті» [Олимпийский спорт, 2009:т. 1, с. 8], — сказав у вітальному слові тодішній президент МОК Жак Рогге з приводу видання першого в Україні фундаментального дослідження «Олімпійський спорт».

Протилежну думку висловлює В.Р.Морфорд, який характеризує ідеологію оновлення олімпізму П'єра де Кубертена як таку, що не відповідає сучасним реаліям. «Концепція олімпізму, — пише він, — створена на основі характерного для вікторіанської епохи упередженого уявлення про спорт Стародавньої Греції та середньовіччя» [Морфорд, 1987: с. 21] і як «пережиток вікторіанської епохи... являє собою мішанину із мертвої ідеології, історичних фальшувань і благоговійного прихильництва перед лицарем-аматором» [Морфорд, 1987: с. 27]. А тому на сьогодні виникає проблема у більш глибокому філософсько-світоглядному тлумаченні «олімпізму», змісту попередніх його ідеалів і подальшої їхньої долі як концепту сучасної філософії спорту.

Сучасна «філософія спорту» в пошуках предметного поля дослідження

Підготовчими у становленні «філософії спорту» вважають праці Г.Слашера (США) «Людина, спорт та існування» (1967), Е.Метені «Рух і значення» (1968). Книга знаменитого Пола Вейса «Спорт: філософське дослідження» змусила його колег філософів-аналітиків звернути увагу на культурологічну значущість спорту. Остаточно самостійний статус як міжгалузевий напрямок у наукознавстві «філософія спорту» здобула після створення 1972 року міжнародної наукової організації «Філософське товариство з вивчення спорту», результати дослідження якого висвітлюють з 1974 року у періодичному виданні «Журнал з філософії спорту».

Одночасно з розвитком філософії спорту у США та Західній Європі сформувався гуманітарний напрямок фізкультурно-спортивної науки і в СРСР. У повоєнний період Радянський Союз упевнено набував і стверджував свою позицію у світовому спорті, завдяки чому за умов «холодної війни» в перемогах на олімпіадах підтверджував міць держави. Даючи спорт-

сменам установку грати і вигравати, уряд СРСР вбачав у перемогах підвищення престижу країни, а також пропаганду соціалістичного способу життя [Ларшина, 2004: с. 221].

Проте у філософії спорту, яка набула широкого розголосу в західно-європейській духовно-культурній ойкумені, ще й досі не визначено предмет дослідження. Як зазначають відомі польські філософи З. Кравчик та Е. Косевич, «досі точно не визначено об'єкт дослідження філософії спорту; не розроблено також головні категорії, поняття та дослідницькі процедури цієї нової галузі науки, яка ще формується» [Kosiewicz, 1997: р. 9]. Американський історик філософії В. Морган ставить питання ширше і пов'язує це з мінливістю предмета власне філософії: «Спроби відповіді на питання про визначення того, що ж таке філософія спорту, майже завжди виявлялися так само безуспішними, як і спроби дати визначення власне філософії» [Морган, 2006: с. 150].

Сучасні російські філософські розвідки, що обговорюють предмет зазначеної дисципліни, рясніють варіаціями: «філософія фізкультурно-спортивної культури», «філософія фізичної культури», «філософія фізкультурно-спортивної науки», «філософія фізкультурно-спортивної діяльності» тощо. Один із засновників філософії спорту на радянському просторі В.Столяров пише: «Поняття «фізична культура» відноситься до кола найбільш невизначених і дискусійних понять; його практично не вживають у зарубіжних публікаціях; поняття «тілесність людини» як ширше поняття характеризує ті соціальні явища, про які йдеться в понятті «фізична культура» [Столяров, 2011: с. 9]. Вчений пропонує «замість довгого терміна «філософія спорту та тілесності людини» вживати коротший — «філософія спорту», що збігається із зарубіжними зразками, хоча зазвичай дотримується у назві своєї фундаментальної праці розподілу на «філософію спорту» та «філософію тілесності» [Столяров, 2011: с. 9].

У вітчизняній філософській літературі філософія спорту ще не набула популярності і побіжно розвивається у філософії тілесності, де фундаментально досліджують метафізику тілесності [Гомілко, 2001], епістемологію людської тілесності [Косьяк, 2002], соматичне буття персонального світу особистості [Газнюк, 2003]. Важливе теоретичне підґрунтя для філософії спорту складають праці українських феноменологів, коли йдеться про «тілесний досвід» (В. Кебуладзе). Особливе місце, на мій погляд, у становленні екзистенціалістської філософії спорту на українських теренах займає дисертаційне дослідження С.Могільової [Могільова, 2008]. Останнім часом збільшується кількість наукових досліджень щодо різнопланових вимірів спорту (С. Бубка, А. Зінюк, О. Кириленко, В. Лукашук, Ю. Семенова). Так, С. Бацунов захистив кандидатську дисертацію на тему «Спорт як соціокультурний феномен» (Запоріжжя, 2012), а М.Саїнчук успішно завершив дисертаційне дослідження у філософсько-аксіологічному аспекті на тему «Формування ціннісних орієнтацій в сфері фізичної культури і спорту учнів старших класів у процесі фізичного виховання» (Київ, 2012).

Але не можна категорично стверджувати, що філософія спорту лише тепер започатковується як особливий напрямок у філософській думці України, адже в період становлення фізкультурно-спортивної галузі знань як науки філософія діалектичного матеріалізму, яку розглядали як її методологічну та світоглядну основу, не стояла осторонь цього процесу. Серед тогочасних публікацій можна назвати дисертаційне дослідження І. Тишковської «Діалектика соціального та біологічного у побудові загальної теорії фізичної культури», де «розроблено концепцію загальнометодологічних і конкретно-наукових обґрунтувань загальної теорії фізичної культури, спираючись на яку розкриваються форми взаємозв'язку біологічного та соціального у розвитку фізичної досконалості людини» [Тышковская, 1989: с. 6].

Філософія спорту в контексті розвитку вітчизняної теорії фізичної культури

Сучасні теоретики фізичної культури висловлюють протилежні думки щодо вибудови її методологічної осі. Одні скаржаться на те, що досі «класична теорія спорту, яка зародилася в 1950—1960-х роках як теорія спортивного тренування, до нашого часу так і не змогла вийти за межі педагогічної теорії побудови тренувального процесу» [Сутула, 2001: с. 16]. Інші теоретики, висловлюючи незадоволеність тим, що фізична культура «до цього часу ще не має «інтегративної» теорії, оскільки вона розроблялася не як наукова, а як навчальна дисципліна» [Наталов, 2005: с. 15], вважають, що у фізичній культурі «система знання в дусі часу переважана технологіями бойових мистецтв, здоров'язбереженням, «успішними виступами» та самовиживанням» [Наталов, 2005: с. 20].

У фізкультурно-спортивній науці відчувається потреба у філософському переосмисленні нагромадженого емпіричного та теоретичного матеріалу. Зокрема, фахівці Т. Круцевич, Ю. Курамшин, В. Петровський, говорячи про подальший розвиток теорії фізичного виховання, підкреслюють: «Нові дослідження в соціології, психології, фізіології спорту, а також сама практика фізичного виховання різних вікових контингентів населення змушують *по-новому осмислювати* (курсив мій. — *М.І.*) тенденції його розвитку в суспільстві та застосування його закономірностей у вдосконаленні засобів і методів фізичного виховання для зміцнення здоров'я людини» [Теорія і методика фізичного виховання, 2008: т. 1, с. 7]. І в такому ракурсі визначають місце філософії у системі фізичної культури: «Філософія дає для неї методологічну основу пізнання, спираючись на яку вчені отримують можливість об'єктивно оцінювати дію соціальних законів, проникати в суть проблеми, узагальнювати, аналізувати і відкривати нові закономірності її функціонування та перспективи розвитку в суспільстві» [Теорія і методика фізичного виховання, 2008: т. 1, с. 19].

Філософія має формувати суспільну думку, аналізувати ціннісні уподобання людей в системі суспільного ідеалу, на основі якого кожна людина

формує уявлення про сенс власного буття і шляхи до самоствердження, що є світоглядною мотивацією у повсякденній поведінці.

Таким чином, інтерес сучасної філософської думки до спорту викликаний зміною його місця і ролі в суспільстві, які вже не обмежені лише дозвільно-розважальною сферою життєдіяльності суспільства, а перетворені на конструктивний засіб цієї життєдіяльності. Сучасний спорт уособлює в собі вади та переваги становлення людяного в людині в історичному культурно-цивілізаційному процесі. Формується новий спеціалізований напрямок розвитку знань про людину, який можна було б назвати «*гуманітарне спортивне наукознавство*», де філософія могла б виправдати своє початкове призначення натхненника в піднесеному і кривавому сходженні людства до пізнання своєї сутності, життєвого смислу і призначення у цьому світі.

В Україні сформовані теоретичні підстави для розвитку сучасної філософії спорту, а тому для активізації філософських роздумів пропонується наступне формулювання предмета філософії спорту — це *вчення про сутність і життєвий смисл спорту в дискурсі соціокультурного феномена, який уособлює створення і відтворення в образах фізичної культури еталонів людської тілесності*.

Спорт як колоритне й багатовимірне соціальне явище можна розглядати у різнопланових предметних філософських векторах: від соціальної філософії, філософії освіти, філософії культури, філософії науки, філософії релігії, гуманістики до екзистенціалістської антропології, феноменології, в інструментарії яких розглянемо проблематику філософії спорту в наступній праці.

ДЖЕРЕЛА

- Барабанова В.Б.* Спорт как проекция культурных смыслов // *Философия права*. — 2007. — № 2.
- Винничук Л.* Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. — М.: Высшая школа, 1998.
- Горбунов Г.Д.* Психология и спорт // *Теория и практика физической культуры*. — 1996. — № 12.
- Йегер В.* Пайдейя. Воспитание античного грека. — М.: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 2001.
- Косяк В.А.* Эпистемология человеческой телесности. — Сумы: Университетская книга, 2002.
- Кошаев М.Н.* Социально-культурные услуги отрасли «физическая культура и спорт» — формы, мотивы и потребности // *Учёные записки*. — 2006. — № 21.
- Круцевич Т.Ю.* Значення ціннісних орієнтацій та їх сформованість у галузі фізичної культури у старшокласників // *Тези доповідей XIV Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх»*. — К., 2010.
- Кузнецова В.В.* Спорт как сфера исследования социальной экстримологии // *Учёные записки*. — 2006. — № 19.
- Кыласов А.В.* Окольцованный спорт. Истоки и смысл современного олимпизма. — М.: АИРО-XXI, 2010.
- Ларшина Н.В.* Спорт как отражение социокультурных трансформаций в современной России // *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Социальные науки*. — 2004. — № 1.
- Лосев А.Ф.* Диалектика мифа. — М., 1930.

- Лукьянов А.В. Спорт как социально-ценностная система // *Философия и общество*. — 2008. — № 2.
- Мазов Н.Ю. Смысловое и экзистенциальное измерение спорта // *Медицина и образование в Сибири*. — 2008. — № 3.
- Могильова С.В. Сучасний спорт в екзистенціальному та соціально-комунікативному вимірах: Автореф. дис. ...канд. філос. наук: спец. 09.00.03. — Харків, 2008.
- Морган У. Философия спорта. Исторический и концептуальный обзор и оценка её будущего // *Логос*. — 2006. — № 3 (54).
- Морфорд У.Р. Олимпизм — пережиток викторианской эпохи // *Международное спортивное движение: экспресс-информация*. — М.: ЦООНТИ-ФиС, 1987. — Вып.1.
- Наталов Г.Г. Проблемное поле науки и мониторинг истины // *Теория и практика физической культуры*. — 2005. — № 11.
- Олимпийский спорт: В 2-х т. / В.Н.Платонов, М.М.Булатова, С.Н.Бубка [и др.]; под общ. ред. В.Н.Платонова. — К.: Олимпийская литература, 2009. — Т.1.
- Ортега-и-Гассет Х. О спортивно-праздничном чувстве жизни // *Философские науки*. — 1991. — № 12.
- Пономарев Ф. Христианские авторы I—IV веков о спорте / Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/15p/ponomarev/sport/3.html>. (s.a.)
- Сайкина Г.К. Пайдейя как онтологическая «забота о себе» / Электронный ресурс. — Режим доступа: z3950.ksu.ru/phil/638121/003-005.pdf. (s.a.)
- Сараф М.Я. Спорт в системе культуры. — Голицыно, 1994.
- Соина О.С. Этика самосовершенствования: Л.Толстой, Ф.Достоевский, Вл.Соловьёв. — М.: Знание, 1990.
- Спирин М.П. Политический аспект спорта как социокультурного феномена // *Вестник ЮУрГУ*. — 2009. — № 27.
- Степанюк Ю.А. (Шри Хари дас) Ведические знания о здоровье. Книга о философии здоровья. — Ровно, 2008.
- Столяров В.И. Философия спорта и телесности человека. — М.: Университетская книга, 2011. — Кн.1.
- Сутула В.А. Некоторые противоречия в развитии современной теории спорта // *Теория и практика физической культуры*. — 2001. — № 4.
- Теорія і методика фізичного виховання. Загальні основи: У 2-х т. / За ред. Т.Ю.Круцевич. — К.: Олімпійська література, 2008. — Т.1.
- Тышкова И.Г. Диалектика социального и биологического в построении общей теории физической культуры: Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — К., 1989.
- Хейзинга Й. Homo ludens: статьи по истории культуры. — М.: Прогресс-Традиция, 1997.
- Штейнбах В.Л. От Олимпии до Москвы. — М.: Детская литература, 1980.
- Kosiewicz J., Krawczyk Z. Philosophy of Sport or Philosophical Reflection over Sport // *Philosophy of Physical Culture: Proceedings of the International Conference held in Olomouc, Czech Republic, September 1—3, 1996*. — Olomouc, 1997.
- Vialar P. Pierre de Coubertin: The Man — The Games // *Report of the 2nd Summer Session of the IOA*. — Athens, s.a.

Михайло Ібрагімов — кандидат філософських наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України, професор кафедри філософії, історії та соціології Національного університету фізичного виховання та спорту України. Сфера наукових інтересів — філософія права, професійна етика, філософія освіти, гуманітаристика, філософія спорту.
